

Ústav státu a práva a tradice právního výzkumu

Akademie věd
České republiky

ÚSTAV STÁTU
A PRÁVA

věda

143

kolem
nás
výzvy
a otázky

MOOD & ROLLS BAR

Ústav státu a práva Akademie věd České republiky, v. v. i., (ÚSP AV ČR) je nejstarším střediskem právního bádání mimouniverzitního typu v České republice. Je přímým pokračovatelem Ústavu státu a práva Československé akademie věd (do roku 1960 nesoucího název Ústav práva), který vznikl 1. února 1955 v rámci VII. sekce ekonomie a práva Československé akademie věd (ČSAV) jako základ budoucího jednotného pracoviště základního výzkumu v oblasti vědy o státu a právu. K 1. lednu 1956 byla s ústavem sloučena tři další pracoviště právního výzkumu, která v ČSAV pracovala. ČSAV, založená v roce 1952 jakožto vrcholná instituce československé vědy, vystřídala Učenou společnost Království českého (zřízenou roku 1784) a Královskou českou akademii věd a umění (vzniklou roku 1890).

Záhy po svém založení se ÚSP konstituoval v přední středisko základního právního výzkumu v tehdejší Československu. Rozvinul ambiciózní výzkumný program, mezi jehož priority náleželo bádání v těch právních odvětvích, kterým nebyla v české právní vědě v předválečném období věnována dostatečná pozornost, jmenovitě v odvětví mezinárodního práva veřejného a právní historie. Od svých počátků hrál ÚSP také významnou roli při vydávání nezanedbatelné části československých právních periodik. Kromě *Právnicka*, nejstaršího českého právního časopisu, jehož vydávání přešlo na ÚSP z Ministerstva spravedlnosti, zahájil ÚSP během padesátých let vydávání tří zcela nových právních periodik – *Právněhistorických studií*, *Studií z mezinárodního práva* a teoretického časopisu *Stát a právo*. Vedle toho byl ÚSP podobně jako ostatní složky ČSAV pověřen zajišťováním postgraduálního právního vzdělávání a získal oprávnění udělovat vědecké tituly v oblasti práva.

Na druhé straně ÚSP – ostatně tak jako celá ČSAV – vznikl v době nástupu komunistického režimu. Právní věda se vzhledem ke své roli ve společnosti brzy stala předmětem přísné ideologické kontroly, což mělo samozřejmý vliv i na výzkum prováděný v ÚSP a na jeho vědecká východiska a závěry. Postupně však s nástupem období „tání“ po roce 1956 začaly převládat svobodnější podmínky, jejichž vyvrcholením bylo pražské jaro roku 1968, mezi jehož protagonisty někteří ze zaměstnanců náleželi.

Úvodem

Roku 2025 uplynulo sedmdesát let od založení Ústavu práva ČSAV (1955) a sedmdesát tři let od vzniku prvních z kabinetů právního výzkumu ČSAV roku 1952. Založením Československé akademie věd následovalo také Československo úspěšný zahraniční model zakládání neuniverzitních výzkumných institucí uspořádaných do širších struktur výzkumné práce (společností, akademií). Počátky tohoto modelu sahají před první světovou válku, byly dále rozvíjeny v meziválečném období, a konečně po druhé světové válce se tento model v různých podobách stal široce zastoupeným řešením ve většině vyspělých států světa. V Evropě na této cestě nejvíce pokročily zejména Francie a Německo, z nichž se zmíněný model šířil dále, mj. i do Sovětského svazu.

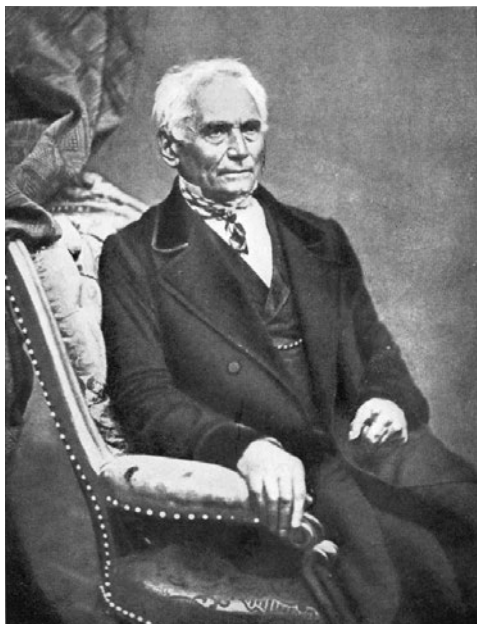
Za první neuniverzitní výzkumnou institucí v zemích Koruny české lze považovat Národohospodářský ústav při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, vzniklý roku 1906. Také v meziválečném Československu bylo ve 20. letech založeno několik dalších neuniverzitních výzkumných ústavů, rozvoj vědeckých institucí však až příliš často narážel na nedostatek financí. Po skončení druhé světové války začala být zkoumána možnost vytvoření širší a soustavněji pojaté výzkumné struktury. Zároveň vzniklo hned několik dalších ústavů.

Tento vývoj pokračoval i po únoru 1948 a byl završen roku 1952 zřízením Československé akademie věd, do níž vplynuly i všechny starší vědecké instituce a struktury. Od počátku také v Československé akademii věd figurovala právní věda, nejprve v podobě postupně vzniklých tří právních kabinetů, posléze pak v rámci jednotného ústavu.

Přítomná brožura chce při příležitosti tohoto výročí stručně připomenout jednak širší souvislosti etablování mimouniverzitního výzkumu v oblasti práva, jednak vývoj samotného ústavu od svého vzniku až do počátku 90. let. Tímto obdobím brožura končí, neboť pro zkoumání mladšího vývoje dosud chybí dostatečný odstup a přiměřená pramenná základna. Pozornost je naopak věnována důležitým souvislostem staršího vývoje předcházejícího vznik ústavu: jednak v podobě činnosti kabinetů, jednak ve vztahu ke starší činnosti právní vědy v rámci předchůdců ČSAV, zejména výraznému zastoupení právní vědy v České akademii věd a umění.

Učenecké společnosti v zemích Koruny české a výzkum práva

Vedle středověké myšlenky univerzity coby výukového střediska, poskytujícího zpravidla vzdělání ve čtyřech hlavních okruzích věd, byla v období raného novověku v nejvyspělejších oblastech tehdejšího světa – v jižní a západní Evropě – pozvolna etablována také myšlenka sdružování se učených mužů v různých akademiích – učeneckých společnostech. Nových podob a nové dynamiky tyto akademie dosáhly ve druhé polovině 18. století pod vlivem osvícenských idejí. V zemích Koruny české získávaly tyto myšlenky teprve opožděný ohlas a zejména pak jejich prosazování se v poměrech absolutistického státu nebylo snadné. Například již roku 1753 neúspěšně navrhoval zřízení akademie v Praze profesor chemie a fyziky na pražské lékařské fakultě Jan Antonín Scrinici (1697–1773). Schůdnější cestou se ukázala být soukromá iniciativa ke vzniku učených společností – první takovou byla olomoucká Societas incognitorum, existující však pouze nedlouho (1745–1753). Jinou a stabilnější akademií se stala soukromá **Učená společnost**, resp. **Česká učená soukromá společnost**, vzniklá roku 1769 v Praze okolo osvícence Ignáce Antonína Borna (1742–1791) a sdružující především některé univerzitní profesory. Dne 5. prosince 1784 se ustavila jako veřejná korporace s názvem **Česká společnost nauk** (Böhmische Gesellschaft der Wissenschaften). Roku 1790 pak byla se

Jan Purkyně

Jan Evangelista Purkyně (1787–1869)
Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

souhlasem krále Leopolda II. přejmenována na **Královskou českou společnost nauk** (Königliche böhmische Gesellschaft der Wissenschaften). Ač měla mezi svými členy i osoby v právnickém vzdělání, samotný obor práva Královská česká společnost nauk ve svých stanovách výslovně vylučovala, a to z politických příčin. Tato opatrnost byla namíste, neboť většina starších učených společností se posléze za policejního státu Františka I., potlačujícího jakékoli svobodnější myšlení, stala objektem státní perzekuce. Královské české společnosti nauk se podařilo přežít, a to jako jediné v habsburských zemích. Teprve roku 1830 vznikla nová akademie věd v Budapešti a roku 1847 ve Vídni.

V jiných evropských státech však právo v učenecích akademiích pěstováno bylo, byť v různé míře a v různých podobách. Nepřekvapuje proto, že právo zahrnul do svých plánů i **Jan Evangelista Purkyně** (1787–1869), když ve svém textu „Akademia“ přišel roku 1861 s **návrhem vybudování soustavy neuniverzitních výzkumných ústavů** v Praze. V oblasti společenských věd navrhoval zřídit tři ústavy: literární, lingvistický a historický ústav. Ve svém návrhu působnosti Ústavu historického výslovně **počítal i s právem**: „Historik se zanášá politikou, právodavstvem, konstitucionalismem, soudnictvím, administrací, náboženstvím, vojenstvím, poznáním tříd sociálních a jejich mravů, podání, usnešení – poznáním a porovnáním rázů národních, kmenových.“ Purkyňův plán – ke stavbě areálu budov Akademie mimochodem navrhl využít „prázdnou“ plochu celého Dobyčtího trhu, dnešního Karlova náměstí – však nebyl nikdy uskutečněn.

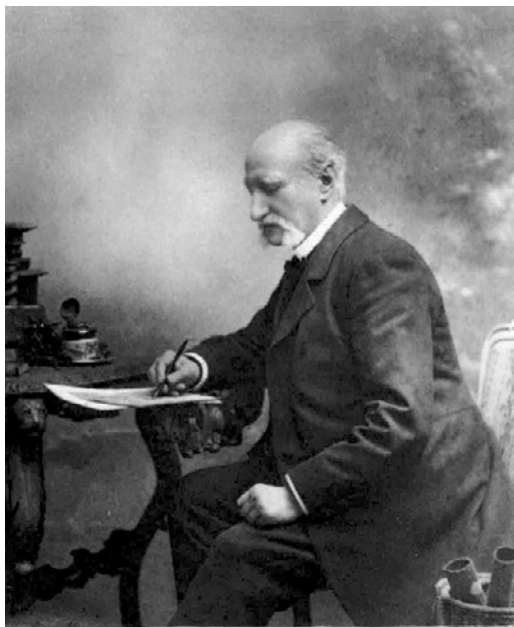
Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění

Čechům v průběhu poslední třetiny 19. století postupně přestala příliš zkostnatělá a jazykově utrakvistická Královská česká společnost nauk vyhovovat a počali usilovat o učenecou společnost ryze národního charakteru. Nová národní akademie, nazvaná nakonec **Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění**, byla po dlouhých jednáních s vládou založena dne 23. ledna 1890. Císař tehdy konečně připustil, aby také Čechové směli následovat vzor Chorvatů a Poláků (těchto v rámci habsburské monarchie), kteří milostí panovníka získali své národní akademie již dříve – roku 1866 byla v Záhřebu zřízena Jihoslovenská akademie věd a roku 1871 vznikla Polská akademie věd v Krakově. Významnou úlohu při vzniku české akademie hrál stavitel a mecenáš **Josef Hlávka** (1831–1908), který roku 1887 nabídl pro budoucí českou akademii velkorysou částku. Činnost nové akademie byla slavnostně zahájena dne 18. května 1891.

Nová akademie byla tradičně pojatou učenecou společností, tvořenou volenými členy v obvyklých skupinách členů řádných a mimořádných, později také členů dopisujících. Její činnost spočívala vedle konání schůzí především ve vydávání knih a časopisů, a konečně také v poskytování stipendií vědcům. Právníkům byla spolu s jinými společenskými vědami určena I. třída. Právní věda zpočátku v této třídě počtem členů dominovala (roku 1891 bylo z jejích 19 členů 11 právníků), později bylo právníků již méně. Podle zjištění Jiřího Klaboucha se během trvání akademie (zanikla roku 1952) mezi počtem 670 členů objevilo až 55 právníků, což tvořilo asi 7% jejích členů. Právní vědci se také výrazně angažovali ve vedení a v chodu

akademie – jejím prvním prezidentem se sice stal pro své mecenášství stavitel Josef Hlávka, hned v pořadí **druhým prezidentem akademie** byl však zvolen věhlasný civilista **Antonín Randa** (1834–1914). Tajemníkem akademie byl po řadu let právní historik Karel Kadlec (1865–1928). Někteří z právních vědců také stáli v čele zmíněné I. třídy.

Výjimku z principu učenecké společnosti tvořily postupně **dvě výzkumné instituce**, jejichž nositelkou akademie byla. První se stal roku 1906 **Národohospodářský ústav**, vzniklý díky Hlávkově podpoře; formálně byl přičleněn k akademii, organizačně i finančně však byl samostatný. Druhou, skromnější institucí byla **Kancelář Slovníku jazyka českého**, vzniklá roku 1911. Uvážíme-li, že národohospodářská věda byla až do 40. let 20. století studována na právnických fakultách a že její vědecký záběr byl výrazně širší než současné ekonomie, můžeme právě Národohospodářský ústav – samozřejmě pouze částečně – považovat i za součást širší tradice neuniverzitního výzkumu právní vědy. Tím spíše že jednateleství Národohospodářského ústavu bylo svěřeno profesoru Právnické fakulty české univerzity **Josefu Gruberovi** (1865–1925), jehož hlavním zájmem byla sociální a živnostenská politika.

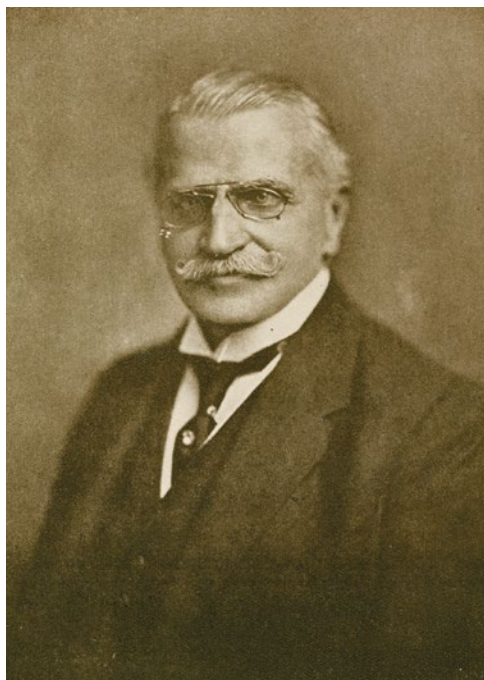

A handwritten signature of Antonín Randa in cursive script, written in dark ink on a light background.

Antonín Randa (1834–1914), profesor občanského práva a posléze také prezident české akademie, na snímku z roku 1904
Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

Nový model vědeckého výzkumu - neuniverzitní výzkumné instituce

Změny ve vědě a rostoucí potřeba specializace a kontinuálního zázemí pro základní výzkum vedly k myšlence zřízení mimouniverzitních výzkumných ústavů. Ve Francii vznikl v návaznosti na starší kritiku existujících podmínek pro vědecký výzkum (spojenou s osobnostmi, jako byl Louis Pasteur nebo manželé Curieovi) na základě zákona roku 1901 **Fond vědeckých výzkumů** (Caisse des recherches scientifiques), později přeměněný na **Národní fond vědeckého výzkumu** (Caisse nationale de la recherche scientifique). Smyslem fondu bylo zejména podporovat budování vyspělé vědecké infrastruktury a zřizování výzkumných pracovišť v oborech, kde univerzity neměly pro výzkum dostatečnou kapacitu. Již za první světové války se začalo volat po zlepšení koordinace výzkumu i alokace zdrojů. To vedlo k dalším krokům, které vyvrcholily roku 1939 vytvořením **Národního střediska vědeckého výzkumu** (Centre national de la recherche scientifique, CNRS). Pod tímto názvem, i když v současnosti tvořeno již stovkami pracovišť neuniverzitního výzkumu, trvá instituce dodnes. V Německé říši byla roku 1911 založena **Společnost**

Josef Gruber (1865–1925), profesor české právnické fakulty v Praze, byl jednatelem Národohospodářského ústavu při České akademii

Zdroj: Prof. dr. Josef Gruber, 3. XI. 1865 - 3. V. 1925.

Sociální ústav ČSR památce svého předsedy / Sociální ústav ČSR.

Zdroj: Praha: Sociální ústav ČSR, 1925.

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, knihovna Masarykova ústavu, sign. U464

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'J. Gruber'.

císaře Viléma ku podpoře věd (Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften). Popud k jejímu vzniku dal Adolf von Harnack (1851–1930), překvapivě, vzhledem k primárně přírodovědnému a technickému zaměření prvních ústavů, luteránský teolog a církevní historik, který se také stal prvním prezidentem společnosti v letech 1911–1930. První ústavy zahájily činnost roku 1912 v Berlíně – Dahlemu. Po Německou říši prohrané dobovačné první světové válce a v době po mírové konferenci došly snadno sluchu myšlenky na zřízení také nových právních ústavů, které by poskytovaly spolehlivé odborné zázemí v oblasti mezinárodního a srovnávacího práva. Roku 1924 byl založen v Berlíně Ústav císaře Viléma pro zahraniční veřejné právo a mezinárodní právo (Kaiser-Wilhelms-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht) a již roku 1926 pak rovněž v Berlíně vznikl Ústav císaře Viléma pro zahraniční a mezinárodní soukromé právo (Kaiser-Wilhelms-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht). Po roce 1948 byly ústavy v západních okupačních zónách namísto císaře Viléma přejmenovány podle vynikajícího a světově respektovaného fyzika Maxe Plancka (1858–1947). Ve východní okupační zóně byly ústavy roku 1946 začleněny do **Německé akademie věd** (Deutsche Akademie der Wissenschaften), slučující v sobě tradici učenecské společnosti – Pruské akademie věd (vzniklé pod jiným názvem roku 1700) –, s tradicí neuniverzitního výzkumu bývalé Společnosti císaře Viléma.

Přestože v **Československu** některé dílčí specializované mimouniverzitní výzkumné ústavy, jak již bylo zmíněno, po roce 1918 vznikly (1919 **Státní ústav archeologický**, roku 1921 **Státní historický ústav vydavatelský**, roku 1922 **Orientální ústav** a také **Slovanský ústav**), oblasti právní vědy se tehdy podobné myšlenky prosadit nepodařilo a výzkum v této oblasti nadále zůstával na univerzitách. Některé z nově vzniklých institucí měly spíše servisní charakter pro určité specializované výzkumné činnosti či reformní záměry – například roku 1919 byl založen **Československý pedagogický ústav J. A. Komenského**, který se měl stát střediskem školského výzkumu a místem příprav školské reformy, avšak úzké propojení s ministerstvem a reformou se mu však stalo osudným a roku 1925 byl odpůrci reformy zrušen.

Ve vztahu k právu již na počátku 20. let zazněl veřejně hlas vyslovující se pro vznik neuniverzitní výzkumné instituce také v oblasti práva, žádné konkrétní úsilí o její založení se však neobjevilo. Vedle již zmíněného **Národohospodářského ústavu** lze považovat za do jisté míry právní (právněpolitickou) a zároveň sociologickou instituci také roku 1919 založený a roku 1920 vzniklý **Sociální ústav republiky Československé**. U jeho zrodu stál právník a sociálnědemokratický politik **Lev Winter** (1876–1935), první ministr sociální péče, který chtěl v ústavu vytvořit zázemí pro náročné sociální reformy – zejména sociálního, penzijního a zdravotního pojištění –, které doufal v nové republice prosadit. Ústav kombinoval prvek členství (učenecské akademie) i vlastních aktivit, samostatný výzkum však uskutečňoval pouze v nevelké míře a soustředil se především na činnost vydavatelskou a přednáškovou, finančně byl závislý na Ministerstvu sociální péče (zrušen roku 1941). Přesahy do oblasti práva lze nalézt také u roku 1919 založené **Masarykovy akademie práce**.

Za zásadní bod obratu lze pro český neuniverzitní výzkum považovat teprve rok 1945 – v poválečném období postupně došlo k **založení nových institucí neuniverzitního výzkumu v řadě oborů** – například roku 1946 byla v rámci ČAVU dosavadní Kancelář Slovníku jazyka českého přeměněna v nový Ústav pro jazyk český. V témže roce vznikl také Ústav pro nukleární fyziku a roku 1947 Badatelský ústav matematický, Ústav pro českou literaturu a některé další instituce. Tehdy byla také poprvé nastoupena cesta směřující ke vzniku rozsáhlejších neuniverzitních výzkumných struktur. Roku 1949 pak bylo vytvořeno **Ústředí vědeckého výzkumu**.

Německý vzor široce pojatých mimouniverzitních výzkumných institucí se uplatnil také v Sovětském svazu, kde vznikl i ústav věnující se právní vědě, Ústav sovětského práva, již roku 1923. V SSSR také vznikla rozsáhlá struktura Akademie věd jako soustavy výzkumných ústavů, napodobující především vzor německé Společnosti císaře Viléma ku podpoře věd. Pro československé poměry po roce 1948 to bylo důležité v tom, že pro vznik nových výzkumných institucí bylo možné argumentovat i sovětským vzorem. Bylo by však **hlubokým omylem považovat vznik neuniverzitních výzkumných ústavů v poválečném Československu či vznik ČSAV jako celku za pouhý politicky motivovaný import sovětského vzoru**. Jak již bylo zmíněno výše, **vznik neuniverzitních výzkumných institucí byl dlouhodobou vývojovou tendencí ve všech vyspělých zemích a představoval odpověď na jejich strukturální potřeby**. Počátky těchto institucí sahaly před první světovou válku a Sovětský svaz byl pouze jedním ze států, které tento západoevropský vzor ve 20. letech převzaly a ve svém specifickém kontextu napodobily.

Vznik Československé akademie věd a první pracoviště právní vědy

Dne 17. listopadu 1952 byla po delších přípravách **založena Československá akademie věd** – měla v sobě **spojuvat starší tradici učenecských společností** v podobě jmenování akademiků (tj. řádných členů), členů korespondentů i vznikem sekcí pro skupiny vědních oborů **s moderní koncepcí mimouniverzitních výzkumných ústavů**. Do Akademie byly začleněny existující ústavy a jiná pracoviště a zároveň byla postupně zakládána pracoviště další s cílem vytvořit vyváženou strukturu, pokrývající velkou část relevantních vědních oborů. V této zakladatelské fázi vznikly postupně také **tři právní kabinet**y jako specializovaná odborná pracoviště pro různé obory právní vědy – první ještě před vznikem ČSAV v srpnu 1952, druhý v únoru 1953 a třetí výrazně později, tj. v lednu 1954. Společně těmto třem pracovištím bylo, že za nimi vždy stála výrazná osobnost seniorního právního vědce s politickým vlivem, který byl schopen si v tehdejších poměrech vznik obořového kabinetu prosadit.

Jako první vzniklo 26. srpna 1952 právněhistorické výzkumné pracoviště – **Kabinet pro dějiny státu a práva v ČSR**. Vznik kabinetu prosadil a jeho vedoucím se stal právní historik **Václav Vaněček** (1905–1985), působící na Právnické

Václav Vaněček (1905–1985) (třetí zleva) na setkání s prezidentem rumunské akademie věd Athanasem Joju roku 1961

Zdroj: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, Reportáže, inv. č. 428/2

fakultě Univerzity Karlovy. Došlo k tomu poté, co Vaněček v rámci příprav ČSAV neúspěšně usiloval o zřízení samostatného Ústavu pro dějiny státu a práva. Vaněčkovi se podařilo obsadit kabinet svými slibnými žáky a práce Valentina Urfuse, Jiřího Klaboucha, Jiřího Kejře, Vladimíra Procházký a Jaroslava Housera umožnila pracovišti rychle získat skvělé renomé. Již roku 1955 byl v kabinetu založen oborový časopis *Právněhistorické studie*.

V pořadí druhým založeným pracovištěm se stal **Kabinet mezinárodního práva ČSAV**, vzniklý 2. února 1953. Prosazovatelem a prvním vedoucím pracoviště byl akademik **Antonín Hobza** (1876–1954), významný právník a zakladatel československé internacinalistiky, v té době již penzionovaný. Zdravotní obtíže jej přesto brzy donutily přenechat vedení kabinetu svému žákovi a spolupracovníkovi **Jaroslavu Žourkovi** (1908–1979), působícímu na Katedře mezinárodního práva na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Žourek byl zároveň v letech 1949–1961 členem **Komise OSN pro mezinárodní právo** a v letech 1957–1958 této komisi, klíčové pro rozvoj mezinárodního práva, dokonce předsedal. V období let 1959–1960 zastával také funkci soudce *ad hoc* u Mezinárodního soudního dvora v Haagu. Po Hobzově smrti získal pro kabinet i učencovu cennou knihovnu.

Jako třetí vznikl v lednu 1954 **Kabinet státu a práva SSSR a lidových demokracií ČSAV**. Prosazovatelem jeho zřízení a jeho vedoucím se stal **Vladimír**

Antonín Hobza (1876–1954) na starší fotografii z roku 1935
Zdroj: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, fotosbírka Bohumila Vavrouška, inv. č. 4069.

Procházka (1895–1968), vedoucí Katedry státu a práva SSSR na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Procházka od 20. let platil za znalce sovětského práva. Byl ale také činný jako překladatel z angličtiny (James Joyce, G. B. Shaw, John Steinbeck). Roku 1945 se stal profesorem pražské právnické fakulty a výrazně se podílel na přípravách ústavy 9. května, v letech 1951–1952 působil jako velvyslanec ČSR v USA. Jednalo se o kabinet výrazně a bezprostředně svázaný se státní a stranickou mocí: argumentovalo se, že pracoviště tohoto druhu bude účinně napomáhat přenosu sovětských vzorů a zkušeností do československého práva. Náplň činnosti pracoviště však slibovala také komparatistickou práci ve vztahu k dalším jednotlivým socialistickým státům.

Ústav práva ČSAV a slučování pracovišť

Roku 1954 se však v VII. sekci ČSAV prosadila myšlenka tzv. **jednotného pracoviště – Ústavu práva**. V něm měly být podle této představy sjednoceny jednak všechny tři existující právní kabinety, jednak i další obory platného práva. Sjednocení bylo provedeno nuceně – pracovníci kabinetů vyjadřovali se sloučením nesouhlas, obávali se, že sloučením pěstování jejich oborů utrpí. **Ústav práva ČSAV** zahájil činnost **1. února 1955**. Později, roku 1961, byl název instituce doplněn na **Ústav státu a práva ČSAV**.

Prvním vedoucím ústavu se stal velmi mladý právník **Ivan Bystřina** (vl. jménem Ivan Dostál-Bystřina, 1924–2004), jehož klíčovou zásluhou bylo postgraduální studium v SSSR. Brzy však byl ve funkci nahrazen starším **Viktorem Knappem** (1913–1996), silnějším politickým hráčem, hromadícím funkce a vliv a působícím v té době jako tajemník příslušné sekce ČSAV. Knapp nejprve ústav řídil jako tzv.

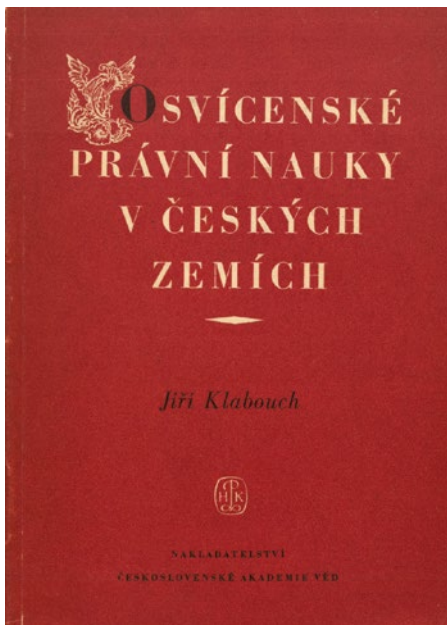
Viktor Knapp (vlevo) na oslavě narozenin Jaroslava Průška v budově ČSAV roku 1956
Zdroj: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, fond Reportáže, inv. č. 22/18

externí ředitel vedle své profesury občanského práva na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, která byla jeho hlavním působištěm. Po uzavření sňatku se svou podřízenou z fakulty však musel kvůli střetu zájmů dostávat výjimky, aby mohl zůstat vedoucím katedry. Po několika letech těchto nouzových řešení nakonec odešel na ústav jako interní ředitel a na Právnické fakultě Univerzity Karlovy pak působil již jen externě.

Sjednocení kabinetů pod ústavem nebylo snadným procesem. Vlivem dlouhodobého a těžkého nedostatku vhodných prostor ve vnitřní Praze **sídlily kabinety i Ústav práva na různých místech**. Dva z nich nalezly přístřeší v kancelářských i bytových prostorech v okolí Právnické fakulty Univerzity Karlovy, což jen podtrhovalo jejich úzké osobní propojení. V blízkosti fakulty zpočátku sídlil i nově založený Ústav práva. Pouze Kabinet dějin státu a práva sídlil jinde, na Novém Městě. Posléze se jednotlivé části ústavu podařilo z celkem čtyř různých míst v červnu 1956 sestěhovat do nových prostor v kancelářské budově na Novém Městě, v Opletalově ulici č. 57, nedaleko Masarykova nádraží. Zde byly také sjednoceny jejich dosud samostatné knihovny. Odsud ústav roku 1964 putoval do nově získané budovy na Národní třídě č. 18, postavené roku 1927 na místě zbořené starší budovy.

Právnícké časopisy

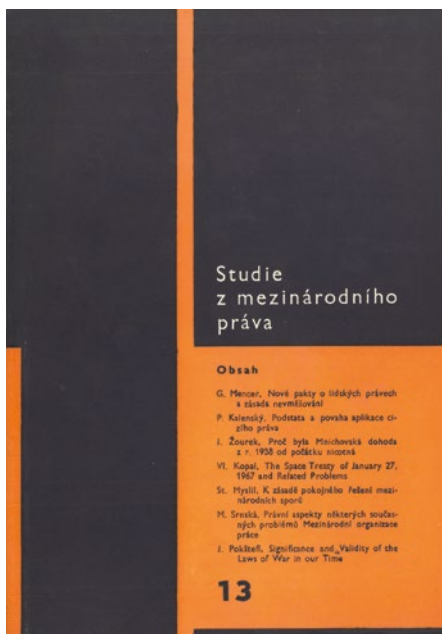
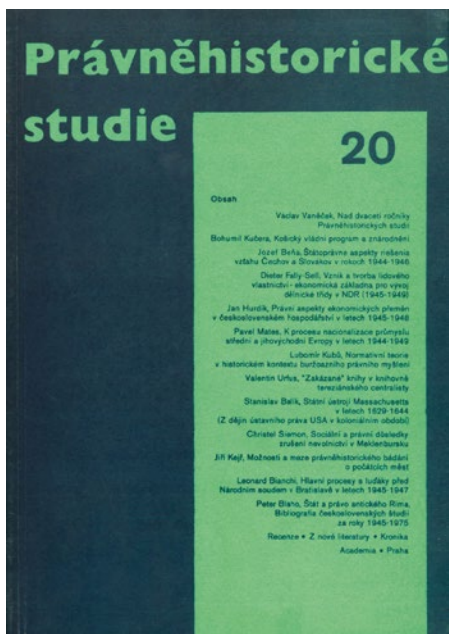
S ústavem bylo spojeno několik klíčových československých právních časopisů. Především to byl **nejstarší český právnícký časopis *Právník***. Vlivem své tradice byl pojat jako všeobecně zaměřený, pokrývající všechny právní obory. Měl značně vysoký náklad, například roku 1957 vycházela jeho čísla v nákladu 3 800 výtisků. Vydávání časopisu sice končilo ve ztrátě, ta však byla ve srovnání s finančními ztrátami řady jiných časopisů vydávaných tehdejšími Nakladatelstvími ČSAV nevysoká. Spolu s časopisy *Lidé a země* (jediným výrazně ziskovým periodikem), *Zprávy čs. společnosti archeologické* a časopisem *Naše řeč* tak patřil *Právník* k ekonomicky nejúspěšnějším časopisům Nakladatelství Československé akademie věd (NČSAV). V ústavu vedle *Právníka* existovaly ještě další tři významné časopisy a sborníky, profilované jako oborová, resp. specializovaná periodika. Jejich vydávání zajišťovalo NČSAV (později Academia). Po řadu let byl jeho redaktorem právník a překladatel Zdeněk Masopust (1938–2012).

Obálka knihy Jiřího Klaboucha *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, vydané roku 1958 Nakladatelstvím ČSAV. Monografie dodnes představuje zásadní přínos poznání středoevropského právního myšlení 18. století. Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

Obálka prvního čísla bulletinu *Kybernetika a právo* z roku 1968
Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

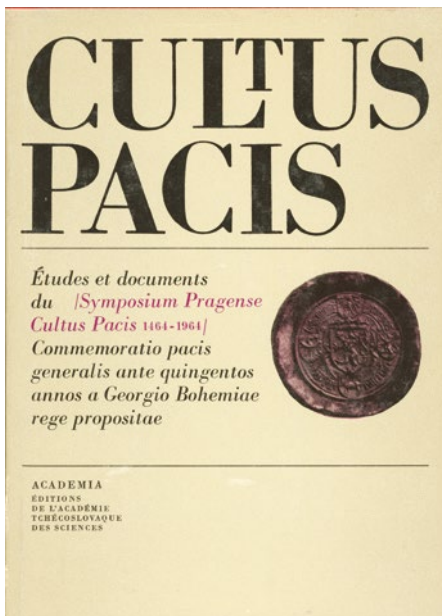

Obálka časopisu *Právněhistorické studie* (nahore vlevo)

Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

Obálka sborníku *Studie z mezinárodního práva* (nahore vpravo)

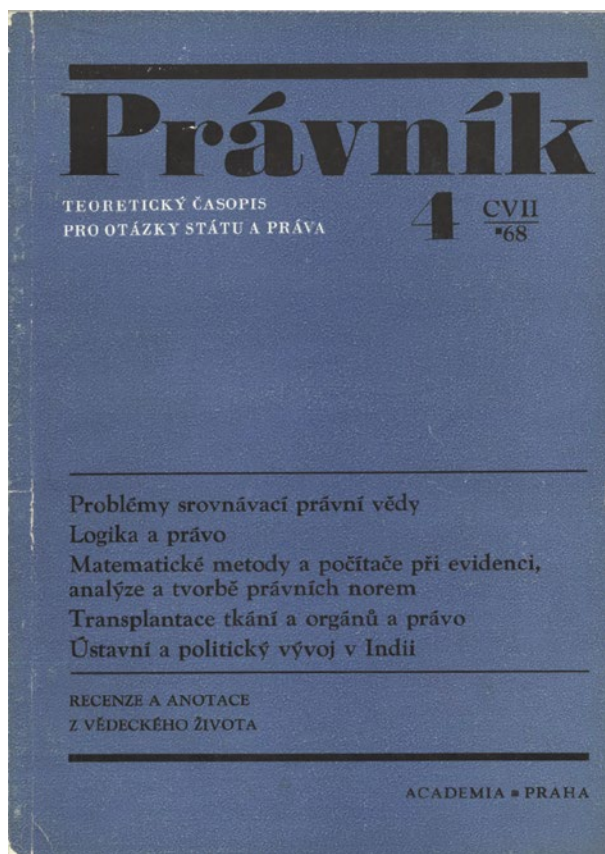
Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

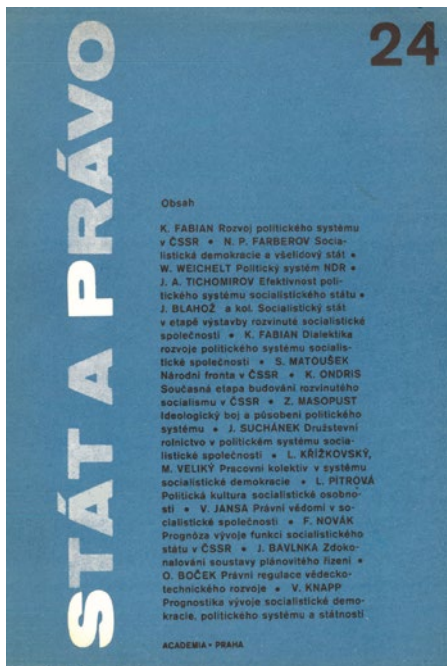
Sborník *Cultus Pacis*, editovaný Václavem Vaněčkem, byl významným přínosem ke studiu snah českého krále Jiřího z Poděbrad o mírovou organizaci evropských států. Francouzský konferenční sborník byl vydán roku 1966.

Zdroj: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, knihovna, sign. Ac 2161

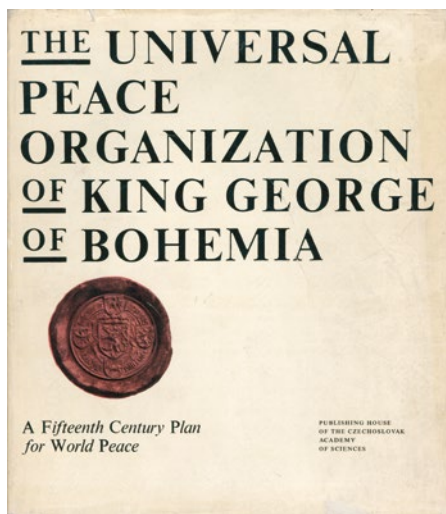
Obálka časopisu *Právník*
z dubna roku 1968
Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

Vedle časopisu *Právník* bylo na ústavu dlouhodobě vydáváno několik časopisů a sborníků, specializovaných na určitý obor nebo skupinu oborů. Časopis ***Právně-historické studie*** začal vycházet roku 1955, roku 1990 převzala z nakladatelství Academia jeho vydávání Právnícká fakulta Univerzity Karlovy a nakladatelství Karolinum, které jej vydává dodnes. Sborník ***Studie z mezinárodního práva*** vycházel v letech 1955 až 1990. Volně navázal na starší, Antonínem Hobzou vydávaný časopis *Hlídka mezinárodního práva* (1937–1939). *Studie z mezinárodního práva* padly za obětí úsporným opatřením počátku 90. let. Sborník ***Stát a právo*** byl zaměřen primárně na teorii práva a státní, resp. ústavní právo a správní právo. První svazek vyšel roku 1956. Sborník nepřežil rok 1990, kdy vyšel jeho poslední, 28. svazek. Tato tři periodika byla prodávána jako volně dostupná, většinou v nákladu několika stovek výtisků. Nepravidelně však vycházely v ústavu i další sborníky – ***Travaux de droit comparé*** a také ***bulletin Kybernetika a právo***. Tyto publikace však vycházely pouze ve velmi omezeném nákladu jako rozmnoženiny.

Obálka sborníku *Stát a právo*
Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

Edice textu návrhu mírové organizace krále Jiřího, vydaná péčí Jiřího Kejře s doprovodnou studií Václava Vaněčka, osvětující historický význam dokumentu, vyšla roku 1964 ve dvou verzích - české a anglické
Zdroj: Masarykův ústav a Archív AV ČR, knihovna, sign. D 750

Rychlý vzestup ústavu – sklonek 50. let a 60. léta

Období sklonku 50. a během 60. let znamenalo pro ústav časy velmi dynamického rozvoje. Také vnější podmínky jeho působení se zvolna zlepšovaly. Postupně ochaboval politický tlak na direktivní ovlivňování jeho činnosti a zároveň rostla poptávka po právní vědě a jejím **expertním působení**. Tento pohyb měl širší souvislosti postupné, avšak dramatické změny náhledů na právo a právní vědu v období od počátků 50. let do sklonku 60. let: docházelo ke zdůraznění významu zákonnosti a také k novému **vzrůstu rekodifikační činnosti** – počínaje novou ústavou (práce na ní se podílel Vladimír Procházka) a konče velkou většinou hlavních právních předpisů, procházejících rekodifikací zejména v první polovině 60. let. Ve druhé polovině 60. let se zájem přesouvá od právní expertizy k otázkám garance práv občanů, hospodářského práva ve vztahu k ekonomické reformě a k dalším otázkám. Od počátku své činnosti ústav také vyhotovoval

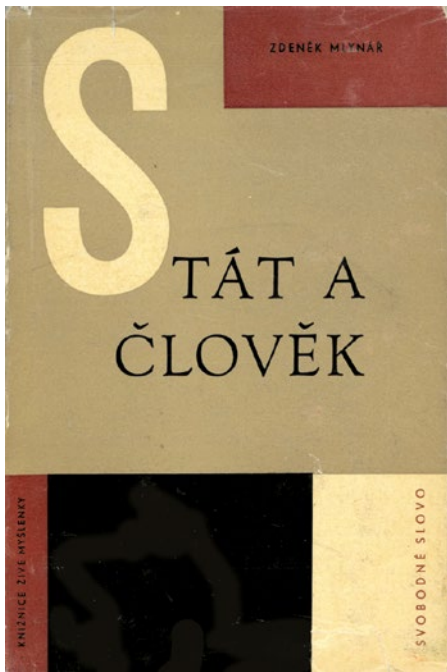
2. LHOSEJNOST A PASIVITA PROTI DEMOKRACII

Průměrný obyvatel dnešního amerického velkoměsta, píše W. Mills, „přestává být samostatnou osobností, ba co víc, ztrácí vůbec touhu mít vlastní individualitu; nikdy se skutečně nesnažil být samostatnou osobností, která žije svým vlastním rozumem a zachovává samostatně vytvořený způsob života a myšlení. Nejde o to, zda se mu líbí nebo nelíbí takový život; podobná otázka před ním vůbec v jasné a zřetelné podobě nevystává, takže se ani netrápí úvahami o podmínkách takového života a hodnocením jeho běhu. Snaží se jen dostat svůj podíl ze sumy obklopujících jej statků tak, aby vynaložil co nejméně úsilí a získal co nejvíce.“*)

Nejenom Mills, ale všichni serióznější západní sociologové věnují značnou pozornost celému okruhu jevů, které s tímto problémem souvisí. Vzniká asi tento neutěšený obrázek: zatímco klasická teorie buržoazní demokracie vycházela z představy, že lidé co nevidět nabudou masově vyšší stupeň vzdělanosti a že tedy „veřejné mínění“ těchto lidí, informovaných a bytostně zainteresovaných ve sféře „veřejného života“ se stane základní páteří demokratického řízení, vytvořila skutečnost něco docela jiného. Vznikla společnost, v níž milióny lidí žijí uzavřeny v úzkém okruhu zájmů, potřeb a názorů malých i větších sociálních skupin, plně pohlceny „každodenním životem“, bez zájmu o překročení těchto úzkých hranic „každodenního bytí“. Jejich představy o čemkoli, co přesahuje rámec jejich ubohé a omezené každodenní zkušenosti jsou vytvářeny pomocí prostředků masového působení (tisk, rádio, televize, reklama atd.), jsou uniformní a lehce ovladatelné „vládnoucí elitou“.

V soudobé buržoazní společnosti (zejména v USA) vzniká celý nový systém tzv. „vnějšího vedení“ (other-directedness) lidí v oblasti politiky. Toto „vnější vedení“ je vědomé, za použití prostředků sociologie, psychologie i psychoanalýzy zaměřeno na to, jak v politice využít co nejefektivněji těch

*) Mills: *The Power Elite*, New York 1957, str. 323

Obálka knihy Zdeňka Mlynáře *Stát a člověk. Úvahy o politickém zřízení za socialismu*, vpravo úzká textu.

Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

expertní právní posudky a stanoviska pro potřeby orgánů státu i státem vlastněných podniků.

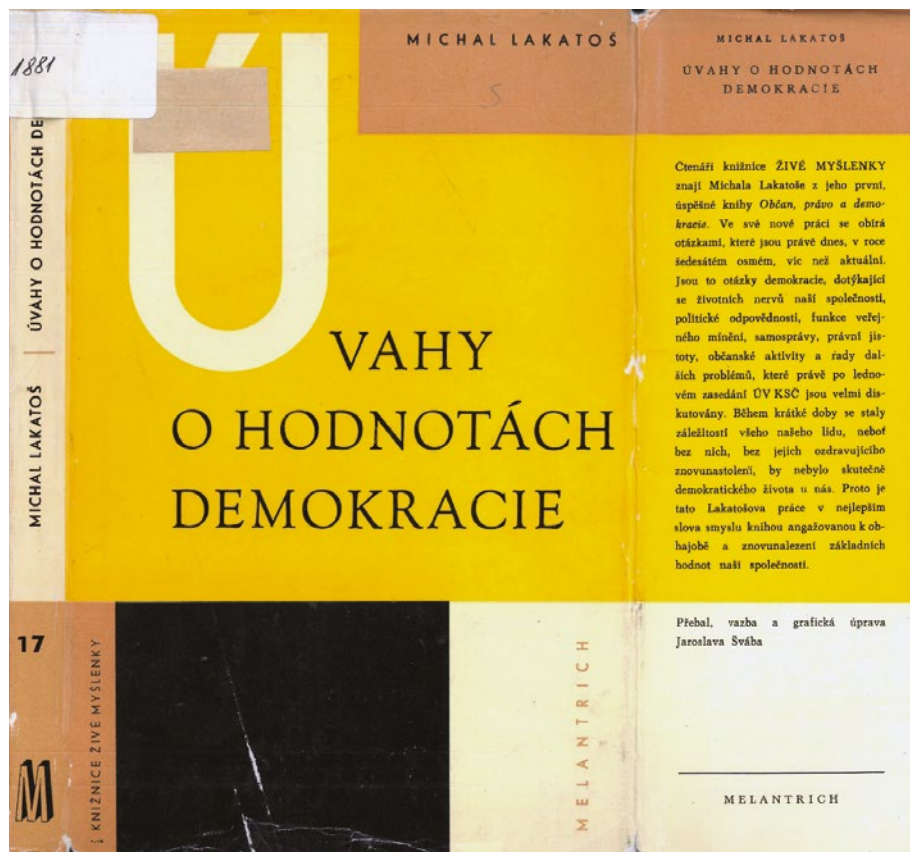
Od sklonku 50. let zároveň docházelo k **rychlému rozvoji zahraniční spolupráce a konferenční činnosti**. Zahraniční styky, silně omezené v období tzv. kultu osobnosti a jeho doznívání v československých poměrech, zažily od sklonku 50. let prudký rozvoj. Vedle dříve preferovaných států tzv. socialistického tábora se nově velmi rychle prohlubovaly i styky s kapitalistickými státy. Pracovníci ústavu byli často zváni na přednášky a konference do zahraničí, někteří z nich hostovali na zahraničních univerzitách. Ústav také přijímal řadu kratších vědeckých návštěv či odborných dotazů ze zahraničí. Zároveň ústav již na sklonku 50. let a v 60. letech výrazněji sklízel plody předcházejících let vlastních výzkumů, například v oblasti právních dějin, mezinárodního práva, zemědělského práva a dalších. Velmi aktivní byl v 60. letech výzkum na poli teorie práva, včetně nových otázek typu právní kybernetiky. To vše ve svém součtu umožnilo pevné etablování ústavu

v 60. letech a jeho kontinuální růst nejen v rovině počtu odborných výstupů, ale i v počtu pracovníků.

Výraznou a vlivnou osobností, spojenou v 60. letech s ústavem, byl **Zdeněk Mlynář** (1930–1997). Rodák z Vysokého Mýta se roku 1950 vydal na vysokoškolské studium práva do SSSR, které tam absolvoval (1955) na Lomonosovově univerzitě v Moskvě, kde byl jeho spolužákem Michail Gorbačov. Roku 1956 nastoupil na kandidaturu do ústavu a brzy začala stoupat i jeho politická hvězda. Svě státovědecké úvahy Mlynář shrnul například v knize *Stát a člověk. Úvahy o politickém zřízení za socialismu*, vydané roku 1964 v nakladatelství Svobodné slovo (náležícím Československé straně socialistické).

Obálka knihy Michala Lakatoše *Úvahy o hodnotách demokracie* vydané v nakladatelství Melantrich v době pražského jara 1968

Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

Pražské jaro a Ústav státu a práva ČSAV

Někteří z pracovníků ÚSP byli posléze významnými aktéry demokratizačních a federalizačních reforem pražského jara. Pracovník ústavu **Michal Lakatoš** psal ve prospěch demokratizace a pluralizace systému již od poloviny 60. let. **Zdeněk Mlynář**, sledující souběžně vědeckou i politickou kariéru ve vysokých pozicích v KSČ, prosadil ustavení mezioborové skupiny pro výzkum politického systému, jejíž diskuse byly posléze částečně využity při přípravách **Akčního plánu KSČ – politické deklarace reformního kurzu**, jehož vzniku se Mlynář intenzivně účastnil. Důraz těchto snah ležel zejména v pokusu o demokratizaci, o garanci práv občanů, o změny ve volebním právu, v právu shromažďovacím i sdružovacím a o posun k více pluralitním koncepcím v rámci Národní fronty. Mezi aktivní prosazovatele reformních snah náleželi například také **Ivan Bystřina**, **Jaroslav Pokštefl** či **Jaroslav Žourek**. Postoje ředitele ústavu **Viktora Knappa** byly zdrženlivější, podařilo se mu však účastnit politického dění díky tomu, že byl zároveň poslancem Národního shromáždění a stal se předsedou jeho ústavněprávního výboru. V tomto postavení se účastnil mj. prací na **federalizaci republiky**, završených na podzim 1968.

Tzv. normalizace a vývoj v Ústavu státu a práva v 70. a 80. letech

Po srpnu 1968 a během roku 1969 a 1970 odešli někteří pracovníci ústavu do zahraničí. Silně postižena úbytkem pracovníků byla především oblast mezinárodního práva, jejíž seniorní vědci Jaroslav Žourek a Josef Pokštefl se rozhodli k emigraci. Přední aktéři reformismu pražského jara, Zdeněk Mlynář a Michal Lakatoš, byli zbaveni možnosti působit v ústavu (Mlynář předtím sám složil stranické funkce) a vyčkávali, jaký bude další vývoj poměrů. Lakatoš byl nucen nastoupit dráhu podnikového právníka, zatímco Mlynář našel útočiště jako pracovník Národního muzea, přičemž využil svůj dlouhodobý odborný zájem o entomologii; emigroval roku 1977 v období represí proti Chartě 77 a následně působil na různých institucích v Rakousku. Další z reformistů, Ivan Bystřina, zvolil vyčkávací taktiku, když se odmítal vrátit z hostování ve Spolkové republice Německo a žádal o prodloužení pobytu. Nakonec zůstal v zahraničí, kde pak působil na různých univerzitách a namísto právu se věnoval jiným oborům – sémiotice a kulturní antropologii. Emigroval také právní teoretik Zdeněk Kryštůfek (1920–2011), který dále působil jako univerzitní profesor ve Spojených státech amerických.

Již roku 1971 byla pod vedením ředitele Viktora Knappa provedena drastická **organizační reforma** rušící a slučující polovinu z dosavadních osmi oddělení. Tyto změny znamenaly především rušení a slučování těch částí ústavu, které se „provínily“ během pražského jara. Jestliže však Knapp doufal, že si prováděním normalizace na ústavu vyslouží pokračování v ředitelské funkci, ukázal se být tento kalkul jako nesprávný. Roku 1973 byl vedení ústavu zbaven, směl však zůstat jako řadový vědec. Sám přizpůsobování se novému kurzu leccos obětoval – v letech 1968–1969 mu bylo jako jedinému právníkovi ze socialistických států nabídnuto místo

INTERNATIONAL ENCYCLOPEDIA OF COMPARATIVE LAW

UNDER THE AUSPICES OF THE
INTERNATIONAL ASSOCIATION OF LEGAL SCIENCE

EDITORIAL COMMITTEE

R. DAVID, PARIS; M. HOFFER, TORONTO; B. GUYERSON, LONDON; V. KNAPP, PRAGUE;
A. T. RICHMOND, CAMBRIDGE; W. J. MOHR, THE HAGUE; A. ROSENKRANTZ, WARSAW;
V. K. THAKUR, DELHI; H. KELLEYS, AUCKLAND; H. W. PETER, AMSTERDAM;
K. F. T. SHERIDAN, BIRMINGHAM; H. G. O'CONNOR, DUBLIN;
G. EDWARDS, SYDNEY; EXECUTIVE SECRETARY

VOLUME I

NATIONAL REPORTS

VIKTOR KNAPP - CHIEF EDITOR

A

Defunctio Nisi

AFGHANISTAN · ALBANIA · ALGERIA
ANDORRA · ARGENTINE
AUSTRALIA · AUSTRIA

J. C. K. MOHR (PAUL STRUBBE) · EDITOR-IN-CHIEF
WOLFFENBUTTEL, THE HANSEATIC FAIR
GIEBELSTEIN PUBLICATIONS INC., NEW YORK

Práce na *International Encyclopaedia of Comparative Law* byly zahájeny již v 60. letech, většina svazků však vyšla během let 70. Viktoru Knappovi bylo svěřeno náročné editorství svazků *National Reports*. Na obrázku je titulní stránka jednoho ze žlutých svazků *National Reports* a na další stránce ukázka hesla o Austrálii

Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

Australia

G. Sawyer*

The Commonwealth of Australia, usually called Australia, is a democratic monarchy within the Commonwealth of Nations, and is a federation. The democratic features of its government are derived from and resemble the British system of parliamentary government with representative Legislatures elected mainly on a basis of universal suffrage, and Executive Governments controlled by a Cabinet of Ministers drawn from the party or coalition having a majority in the Legislature (*i.e.*, responsible government). The Queen of the United Kingdom is also Queen in Australia, where her functions are performed by a Governor-General and Governors. The federal system depends on a distribution of functions between six member states (New South Wales, Victoria, Queensland, South Australia, Western Australia and Tasmania) and the central (Federal) government whose official short title is the "Commonwealth". To avoid ambiguity, the federal authorities will henceforth be called the Centre and the regional authorities will be called the States. Specific powers are granted to the Centre, and the undefined residue of power remains with the States. Amendment of basic features of the Federal Constitution requires a statute passed by the Centre's parliament and assented to at a referendum by a majority of the people as a whole and on most matters by separate majorities in a majority of the States. The validity of Statutes and delegated legislation under the Constitution is subject to judicial review. The distribution of legislative functions will be considered in more detail *infra* II, but in general the control of the private law system remains with the States.

Australia has evolved to nationhood from an original status as six separate British colonies, which federated on 1 Jan. 1901. The constitutional structure is derived basically from statutes of the United Kingdom Parliament. Each State has a se-

parate Constitution derived from United Kingdom Acts of Parliament, the most important of which were enacted in 1855 (18 & 19 Vict., c. 54 and 55) 1865 (28 & 29 Vict., c. 63) and 1889 (53 & 54 Vict., c. 26). These Acts established flexible unitary Constitutions capable of amendment by the respective colonial legislatures, and when the colonies became States in the Federation, they preserved their pre-existing Constitutions so far as consistent with the federal structure. Local amendment of the State Constitution Acts has been extensive, and in all cases except Western Australia they are now consolidated in the most recent comprehensive State edition of statutes in force. Federation was negotiated in the 1890s and given formal legal expression by the United Kingdom Commonwealth of Australia Constitution Act 1900 (63 & 64 Vict., c. 12) the ninth Clause of that Act contains the Constitution proper, herein referred to as the federal Constitution, and provides for its own amendment as stated above. Five amendments were made up to and including 1967; none fundamentally altered the federal structure.

Australia achieved independence by a gradual process in which the supervisory powers of the United Kingdom Parliament and government were gradually reduced and abandoned, partly by convention and partly by statutory provision, the principle statute being the United Kingdom *Statute of Westminster* 1931, (22/23 Geo. 5, c. 4). The main surviving elements of legal connection are the formal position of the Queen of the United Kingdom as Queen of Australia, and the preservation in certain cases of appeals from Australian courts to the Judicial Committee of the Privy Council in England (herein the Privy Council).

Australia administers certain Dependencies and Territories (*infra* X).

I. CONSTITUTIONAL SYSTEM

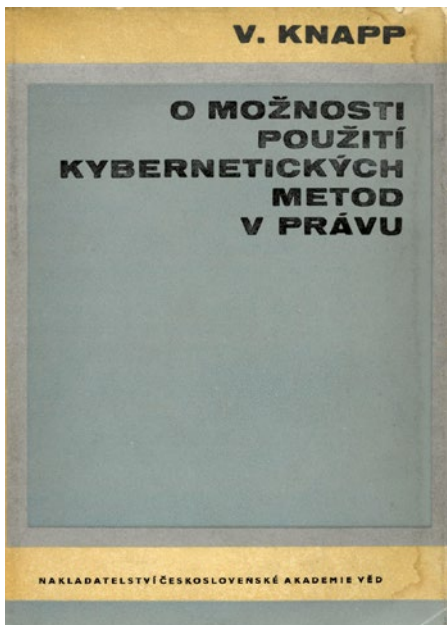
1. Nationality

Nationality and the associated concept of citizen-

ship are exclusively controlled by the Centre and there is no separate nationality or citizenship of States. The controlling legislation is the Common-

* Professor of Law, The Australian National University, Department of Law, The Research School of

Social Sciences, Canberra.

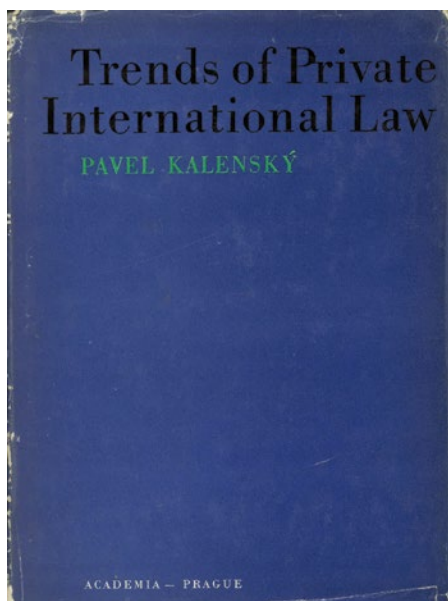
Knappova kniha *O možnosti použití kybernetických metod v právu* vyšla v Nakladatelství ČSAV roku 1963 a zjednala autorovi věhlas prosazovatele právní kybernetiky

Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

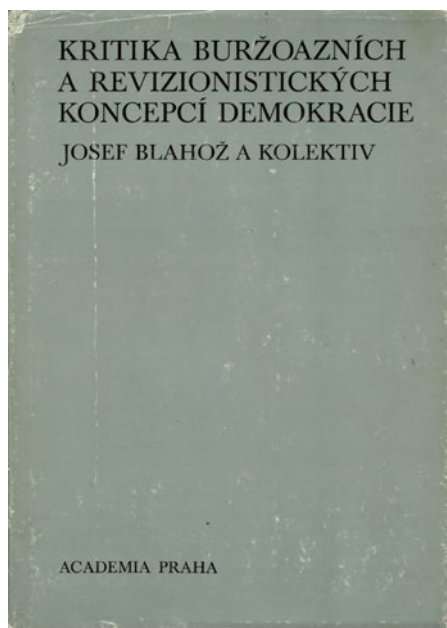

Sborník *Úkoly vědy o státu a právu v ČSSR*,
vydaný roku 1973

Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

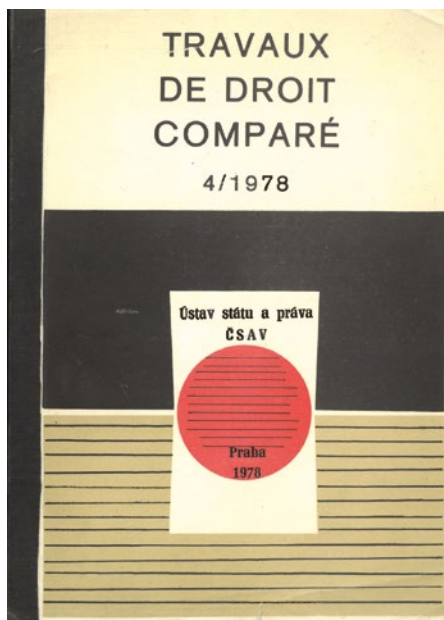
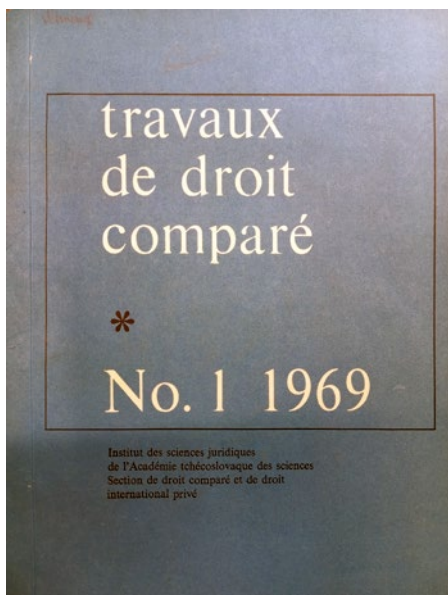
Kniha Pavla Kalenského *Trends of Private International Law* vyšla roku 1971
Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

Pro období tzv. normalizace byly charakteristické kolektivní monografie, v nichž se rozsáhlé pracovní skupiny autorů věnovaly kritice kapitalistické právní vědy a vyrovnávaly se s „krizovým vývojem“ období pražského jara. Příkladem může být rozsáhlá kniha *Kritika buržoazních a revizionistických koncepcí demokracie* Josefa Blahože a kolektivu, vydaná v nakladatelství Academia roku 1982.
Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

spolueditora připravovaného časopisu *Rechtstheorie* – po boku Brita H. L. A. Harta, západních Němců Karla Engische a Ulricha Kluga a Američanů Karla R. Poppera a Hanse Kelsena. Po dlouhém váhání Knapp nakonec své spolueditorství odmítl coby politicky nebezpečné. Jiné projekty si naopak dokázal udržet, např. editorství národních zpráv *Mezinárodní encyklopedie srovnávacího práva* (International Encyclopedia of Comparative Law). V 70. a 80. letech se pak věnoval především kybernetice, právní informatice a srovnávacímu právu.

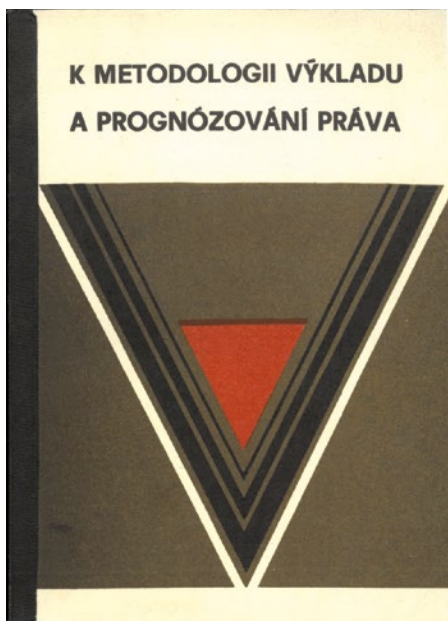
Důležitým rysem tzv. **normalizace** se mělo stát „**poučení se**“ z událostí pražského jara. Nástrojem k tomu měl být mj. kritický rozbor dosavadního výzkumu. Ústavu bylo uloženo předložit politické vypořádání se s působením pracovníků ústavu v období pražského jara. Výsledkem se stal dokument s názvem *Analýza vědecké činnosti ÚSP ČSAV od roku 1967*. Toto bezmála **demonstrativní zřeknutí se** tehdejších snah mělo označit hlavní autory z normalizačního hlediska problematických textů. Krokem tohoto druhu byl také v květnu 1973 uspořádaný „stranický oborový seminář“ s názvem *Úholy věd o státu a právu v ČSSR*, mající utvrdit nový kurz. Některá nová témata výzkumu byla výrazněji než kdykoli předtím spojena

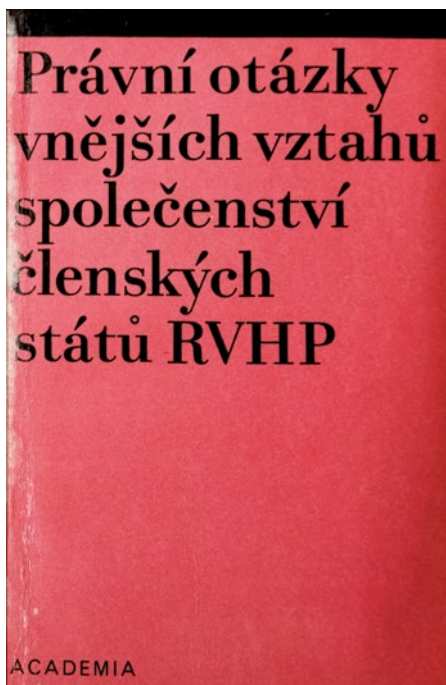
Sborník *Travaux de droit comparé* vycházel ve francouzském jazyce a byl prostorem pro publikování srovnávacích studií, zaměřených na zahraniční publikum. Jako vydavatel byl uveden Institut des sciences juridiques de l'Académie tchécoslovaque des sciences. Sborník vycházel pouze nepravidelně (1/1969, 2/1970, 3/1976, 4/1978). Obálky sborníku *Travaux de droit comparé* č. 1/1969 a č. 4/1978. V posledně uvedeném vyšly příspěvky československých účastníků 10. mezinárodního kongresu srovnávacího práva v Budapešti, uskutečněného v srpnu 1978. Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

s politickou objednávkou: vedle zmíněného „vyrovnávání se“ s pražským jarem se jednalo o nový důraz na výzkum práva nesocialistických států. Především v 70. letech tak vznikla řada kolektivních publikací zaměřených na „kritiku“ nesocialistického práva – „buržoazních a revizionistických teorií státu a práva“. Nezřídka se ovšem navzdory rétorice „kritiky“ jednalo o práce založené na důkladném a dlouhodobém výzkumu.

Po odvolání Viktora Knappa z funkce ředitele ústavu roku 1973 došlo k dosazení nového ředitele zvenčí, z řad osob, které měly nadále hlavní působiště jinde, ve funkci „externího ředitele“. Jím se v letech 1973–1979 stal **Zdeněk Češka** (1929–2023). Působil nejprve jako proděkan a později jako děkan Právnické fakulty Univerzity Karlovy, posléze – souběžně se svým „externím ředitelstvím“ v ÚSP ČSAV – jako prorektor (1973–1976) a poté jako rektor (1976–1990) Univerzity Karlovy. I na normalizační poměry se jednalo o mimořádně nezvyklou kumulaci funkcí – vedle uvedených funkcí byl Češka mj. od roku 1978 členem prezidia ČSAV a po dlouhá léta 1976 až 1990 působil i jako poslanec Sněmovny lidu Federálního shromáždění. Teprve po několika letech Češkova souběžného působení v čele univerzity i ústavu

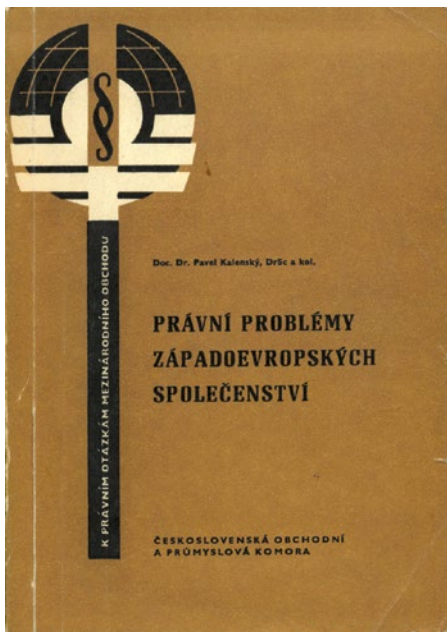
Obálka pocty Viktoru Knappovi k jeho 70. narozeninám, vydané kolegy a kolegyněmi z Ústavu státu a práva jubilatovi pod redakcí Josefa Blahože roku 1983. Kniha byla vydána pouze jako interní rozmnoženina ústavu.
Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

Obálka knihy mezinárodního kolektivu autorů vedeného Pavlem Kalenským *Právní otázky vnějších vztahů společenství členských států RVHP*, vydané roku 1988 v nakladatelství Academia. Mezi autory knihy byli vědci z NDR, Polska, Maďarska a SSSR. Z ÚSP AV ČR se vedle Kalenského účastnilo několik dalších pracovníků ÚSP.
Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

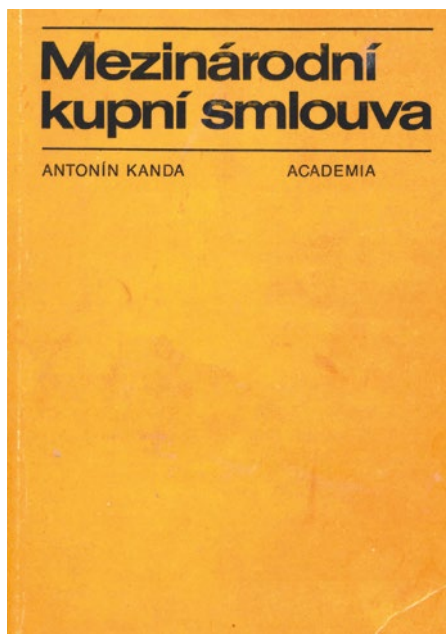
byl jmenován nový a opět standardní, interní ředitel – **Otto Kunz**, věnující se mezinárodnímu právu, který v této funkci působil v letech 1979–1982 a posléze odešel na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. V prosinci 1982 byl novým ředitelem jmenován **Josef Blahož**, působící původně v 60. letech jako redaktor nakladatelství Orbis, odkud přišel do ústavu na stáž a posléze v něm absolvoval kandidaturu. Věnoval se především srovnávacímu ústavnímu právu, svou kariéru úzce spojil s normalizací 70. let a podílel se na řadě tzv. kritik, jimiž se režim hodlal vypořádat s dědictvím pražského jara i s kapitalismem jako systémovou alternativou. Blahož zůstal ředitelem až do roku 1990.

Přesto vznikaly v 70. i 80. letech také odborné práce vynikající hodnoty. Aniž by se jednalo o vyčerpávající výčet, je třeba zmínit například výzkumy **Pavla Kalenského** k mezinárodnímu právu soukromému a k problematice mezinárodní hospodářské integrace rezonující na mezinárodní úrovni, které jej přivedly

Přebal knihy Pavla Kalenského *Právní problémy západoevropských společenství*, vydané roku 1979

Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

Obálka knihy Antonína Kandy *Mezinárodní kupní smlouva*, vydané roku 1988 v nakladatelství Academia

Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

i k zájmu o evropskou integraci, o které psal jako jeden z prvních v sovětském bloku, výzkumy **Antonína Kandy** k mezinárodnímu obchodnímu právu – mj. tak vznikla jedna z mezinárodně velmi úspěšných československých právnických publikací, zabývající se Mezinárodní úmluvou o koupi zboží z roku 1980 (United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, CISG). Občanskému právu procesnímu a mezinárodnímu právu soukromému se věnoval **Vilém Steiner**. Zmínit je třeba také výzkumy **Josefa Blahože** v oblasti srovnávacího ústavního práva či dlouhodobou práci **Jiřího Klaboucha** na poli právních dějin a dějin právní filosofie, vedle řady jiných. Ve výzkumném profilu instituce se v této době objevily nové disciplíny jako srovnávací právo, kolem kterého se utvořila skupina mladých badatelů (např. Pauknerová, Tichý, Zemánek), a také právní informatika – mj. tehdy vznikl na ústavu i základ **první automatizované databáze právních informací v Československu** – či právo životního prostředí.

Ústav státu a práva ČSAV v listopadu 1989 a na počátku 90. let

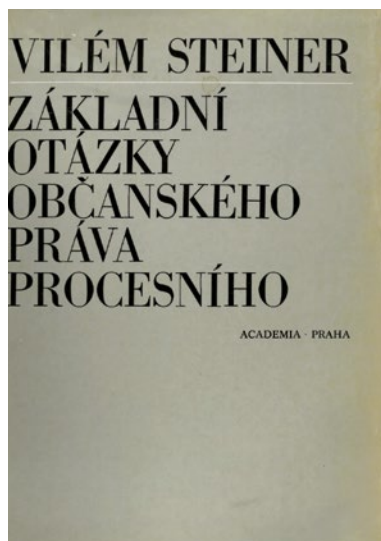
Události listopadu a prosince 1989 znamenaly zásadní změny také v práci ústavu i Akademie věd. Do funkce **ředitele ústavu** se navrátil roku 1990 **Viktor Knapp**, který se zároveň stal i **místopředsedou ČSAV** (do konce roku 1992). Politické změny přinesly mj. možnost **rehabilitace perzekvovaných pracovníků ústavu**, jehož pracovníci se v 90. letech především intenzivně zabývali otázkami **transformace práva**. Někteří z nich se rovněž účastnili jako experti na **přípravných pracích některých návrhů právních předpisů**, mnohdy trvajících po řadu let. Významně se zúročila výzkumná práce v oblasti **tvorby práva a právní informatiky**, zahájená v ústavu již v 80. letech iniciativou Viktora Knappa. S tímto okruhem otázek i s dobovým problémem rychlé právní transformace souviselo i téma **tvorby práva**, jemuž byla v ústavu v 90. letech věnována značná pozornost. Důležitým tématem 90. let byl také výzkum v oblasti **ústavního práva a srovnávacího ústavního práva** a zejména také **mezinárodního práva veřejného i soukromého**, tj. oblastí, které po roce 1989 dále nabyly na významu. Od sklonku 90. let byla pozornost věnována také **právu Evropských hospodářských společenství (EHS)**, resp. posléze **Evropské unie (EU)**, čímž bylo navázáno na starší činnost Pavla Kalenského v oblasti výzkumu právních otázek mezistátní integrace a hospodářské integrace. Ústav nadále pokračoval ve vydávání časopisu *Právník*. Zde se však již otevírá dosud živá přítomnost a naše ohlédnutí do minulosti tak končí.

Jan Kober

Přehled ředitelů ústavu v letech 1955–1993

1955–1956	Ivan Bystrina
1956–1973	Viktor Knapp (externí ředitel 1956–1963)
1973–1979	Zdeněk Češka (externí ředitel)
1979–1982	Otto Kunz
1982–1990	Josef Blahož

Monografie Viléma Steinera
*Základní otázky občanského
práva procesního* vyšla roku 1980
v nakladatelství Academia
Zdroj: knihovna ÚSP AV ČR

V sedmdesátých a osmdesátých letech prošel ÚSP několika vlnami reorganizací. V souvislosti s nimi došlo k rozšíření rozsahu výzkumu tak, aby bylo možné odpovídat na nové výzvy v právní teorii i praxi. Ve výzkumných programech ÚSP se tak nově objevily takové disciplíny jako srovnávací právo, právo životního prostředí nebo právní informatika a lingvistika. V tomto období v ÚSP vznikl i základ první automatizované databáze právních informací v Československu. ÚSP rovněž pokračoval v právněporadenských činnostech, které od svého založení prováděl pro potřeby státních orgánů i tehdy státem vlastněných podniků.

Kvalitativně novou éru pro právní výzkum přinesly politické a společenské změny po událostech v listopadu 1989. Následná reforma ČSAV vyžadovala, aby se ÚSP vypořádával s mnoha úkoly sahajícími od změn v jeho právním postavení po rozpočtové škrty. Přes dočasné obtíže se podařilo udržet právní výzkum i ediční činnost na úrovni odpovídající dlouholeté tradici ÚSP. Proto když se zánikem Československa v roce 1993 byla zakládána Akademie věd České republiky, bylo přirozené, že se jednou z jejích základních součástí stal i Ústav státu a práva.

Ústav uskutečňuje vědecký výzkum v oblasti práva a právní informatiky, přispívá ke zvyšování úrovně poznání a vzdělanosti, využívá výsledků vědeckého výzkumu; získává, zpracovává a rozšiřuje vědecké informace; poskytuje vědecká stanoviska, posudky a doporučení.

Ústav v rámci předmětu své činnosti rozvíjí mezinárodní spolupráci, pořádá konference, semináře apod., spolupracuje s dalšími institucemi a s vysokými školami.

Vydává časopis *Právník* jako výrazně teoretický časopis pro otázky státu a práva, který má dlouholetou tradici (jeho první číslo vyšlo roku 1861), časopis *TLQ* a *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Od 1. ledna 2007 se ústav stal veřejnou výzkumnou institucí dle zákona č. 341/2005 Sb., o veřejných výzkumných institucích (ve zkratce v. v. i.), a je zapsán v Rejstříku veřejných výzkumných institucí. Nadále má vlastní právní subjektivitu a je součástí Akademie věd ČR, která je jeho zřizovatelem.

Roku 2025 uplynulo sedmdesát let od vzniku Ústavu práva ČSAV roku 1955 a sedmdesát tři let od vzniku prvních z kabinetů právního výzkumu ČSAV roku 1952. Brožura seznamuje s vývojem ústavu v letech 1955 až 1993 a pozornost věnuje také důležitému zasazení existence instituce do širšího kontextu vývoje vědeckého výzkumu v 19. a ve 20. století. Moderní tendence k rozšiřování výzkumných kapacit se u nás podobně jako v řadě jiných států projevila po roce 1945. Tento proces byl završen vznikem Československé akademie věd roku 1952. Již před zahájením její činnosti vznikl první kabinet právního výzkumu (právní dějiny), brzy následovaný dalšími dvěma kabinety (mezinárodní právo, komparatistika). K 1. únoru 1955 pak vznikl Ústav práva ČSAV (od roku 1961 nazvaný Ústav státu a práva ČSAV), do něhož byla tato pracoviště včleněna a který doplnil výzkumné portfolio o další oblasti. Ze skromných počátků vyrůstající ústav se během prvního desetiletí své existence rozvinul v respektovanou instituci, aktivní v řadě výzkumných oblastí.

Za poskytnutí obrázků a scanů na s. 5, 8–10 a 14 z příslušného fondu děkujeme Masarykovu ústavu a Archivu AV ČR

V EDICI VĚDA KOLEM NÁS PŘIPRAVUJEME:

Reysa Alenzuela: **Knihovna Orientálního ústavu** (překlad do ČJ)

Miloslav Müller a kol.: **Meteorologická observatoř Milešovka**

Alena Fialová Šidáková: **Česká próza 1989–2020**

DOSUD VYŠLO:

Václav Cílek: **Adaptace města na klimatickou změnu**

Kevin L. Schwartz, Ameem Lutfi: **The 9/11 Legacies Project**

Slavomír Entler, Ondřej Ficker: **Spoutané slunce**

Spolufinancováno
Evropskou unií

Akademie věd
České republiky

STRATEGIE AV21

Edice Věda kolem nás | Výzvy a otázky

Ústav státu a práva a tradice právního výzkumu | Jan Kober

Vydalo Středisko společných činností AV ČR, v. v. i., Nakladatelství Academia. Grafická úprava dle osnovy Jakuba Krče a sazba Serifa. Odpovědný redaktor Vojtěch Němec. Vydání 1., 2026. Ediční číslo 13252. Tisk **SERIFA**®, s. r. o., Jinonická 80, 158 00 Praha 5.

ISSN 2464-6245

Evidováno MK ČR pod e. č. E 22344

Další svazky získáte na:

www.vedakolemnas.cz | www.academia.cz